

תכלית הגלות

(ויקרא כו) "וְאַתֶּכֶם אֲזַרָה בְּגוֹיִם... וְהַנְשְׂאָרִים בְּכֶם וְהַבְּאִתִּי מִרְדָּךְ בְּלִבְבְּם בְּאַרְצָת אֲיִבֵיהֶם וְרַדְף אֶתֶם קוֹל עֲלֶה נִדְף וְנָסוּ מִנִּסְת חֶרֶב וְנָפְלוּ וְאִין רֹדֵף. וְכָשְׁלוּ אִישׁ בְּאַחִיו כְּמִפְּנֵי חֶרֶב וְרַדְף אִין וְלֹא תִהְיֶה לָכֶם תִּקְוָמָה לִפְנֵי אֲיִבֵיכֶם. וְאַבְדַּתֶּם בְּגוֹיִם וְאָכְלָה אֶתְכֶם אֶרֶץ אֲיִבֵיכֶם. וְהַנְשְׂאָרִים בְּכֶם יִמְקוּ בְּעוֹנֶם בְּאַרְצָת אֲיִבֵיכֶם וְאֵף בְּעוֹנֹת אֲבֹתֶם אֶתֶם יִמְקוּ. וְהַתּוֹדוּ אֶת עוֹנֶם וְאֶת עוֹן אֲבֹתֶם בְּמַעַלֶם אֲשֶׁר מַעַלּוּ בִי וְאֵף אֲשֶׁר הִלְכוּ עִמִּי בְּקָרִי.

אֵף אֲנִי אֶלֶף עִמָּם בְּקָרִי וְהַבְּאִתִּי אֶתֶם בְּאַרְץ אֲיִבֵיהֶם אוֹ אֲזִי יִכְנַע לִבְבָּם הָעֶרֶל וְאֲזִי יִרְצוּ אֶת עוֹנֶם. וְזִכְרָתִי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקֹב וְאֵף אֶת בְּרִיתִי יִצְחָק וְאֵף אֶת בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֲזָכֹר וְהָאֶרֶץ אֲזָכֹר...

וְאֵף גַּם זֹאת בְּהִיּוֹתֶם בְּאַרְץ אֲיִבֵיהֶם לֹא מֵאֲסָתִים וְלֹא גְעֻלָּתִים לְכַלְתֶּם לְהַפֵּר בְּרִיתִי אֶתֶם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹקֵיהֶם..."

יש כאן בפסוקים ג' שלבים, א) "וְהַנְשְׂאָרִים בְּכֶם וְהַבְּאִתִּי מִרְדָּךְ בְּלִבְבְּם בְּאַרְצָת אֲיִבֵיהֶם... וְלֹא תִהְיֶה לָכֶם תִּקְוָמָה לִפְנֵי אֲיִבֵיכֶם וְאַבְדַּתֶּם בְּגוֹיִם וְגו'" הפחד בגלות שבגללו לא תהיה להם תקומה מהגויים, רח"ל. ועל זה אמרה התורה הקדושה "וְהַנְשְׂאָרִים בְּכֶם יִמְקוּ בְּעוֹנֶם בְּאַרְצָת אֲיִבֵיכֶם... וְהַתּוֹדוּ אֶת עוֹנֶם..."¹.

ב) "וְהַבְּאִתִּי אֶתֶם בְּאַרְץ אֲיִבֵיהֶם אוֹ אֲזִי יִכְנַע לִבְבָּם הָעֶרֶל... וְזִכְרָתִי אֶת בְּרִיתִי..." בזה מודיע לנו הכתוב שכניעת הלב של הגולים בארצות אויביהם, יגרום שבני ישראל יהיו רצויים לפני ה', ובעבורה יזכור הקב"ה זכות אבות והארץ.

ג) וְאֵף גַּם זֹאת בְּהִיּוֹתֶם בְּאַרְץ אֲיִבֵיהֶם לֹא מֵאֲסָתִים וְלֹא גְעֻלָּתִים לְכַלְתֶּם לְהַפֵּר בְּרִיתִי אֶתֶם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹקֵיהֶם..." ע"ז דרשו חז"ל (מגילה יא.) "לא מאסתים ולא געלותם לכלותם, לא מאסתים בימי יוונים, ולא געלותם בימי נבוכדנצר, לכלותם בימי המן, להפך בריתי אתם בימי פרסיים, כי אני ה' אלקיהם בימי גוג ומגוג" היינו שאחר כל זה יזכה כלל ישראל לישועה השלימה (ולא רק לישועה השלימה אלא כל הישועות שיהיו עד אז נכללות בישועה השלימה, כמו שמצינו בגלות מצרים שד' הכוסות מרמזות על ד' ישועות בתוך הגלות).

עכ"פ למידים מכאן שהגלות צריכה לפעול ב' נקודות על בני ישראל, א' צער הגלות שבעבורה יהיה כפרת העונות ע"י שיתוודו ויבקשו כפרה על עוונם, ב' שיתרצו אל ה' וזה יהיה בהכנעה לפניו, וכבר למדנו רבינו יונה "כי יתכן להיות העון נסלח ונפדה מן היסורים ומכל גזירה ואין לשם חפץ בו, ומנחה לא ירצה מידו, ותאות הצדיקים מן ההצלחות להפק רצון מהשם ושיחפוף בהם ורצונו החיים הקיימים והאמתיים והאור הגדול הכולל כל הנעימות כענין שנאמר "חיים ברצונו" ונאמר "ה' אלקים צבא-ות השיבנו האר פניך ונושעה" ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (מדרש תהלים מזמור פ') "אין לנו אלא הארת פניך והוא ענין הרצון" (שערי תשובה ש"א אות מב).

ונראה שכניעת הלב הנובעת מגלותם מארצם, אינו דבר נפרד מהיסורים שנתיסרו בגלות, אלא שני דברים אלו יחד פועלים את ההכנעה, כי כבר כתב הגר"י עמדין (לחם שמים אבות פ"ה) "ועכשיו בגלותינו בטל ממנו העוז והעצמה וניטל הלב ואמצו, כי "המקום גורם", כן איש נודד ממקומו הגולה לבו בל עמו. וארץ מולדתו של אדם חוזרת ומקנה לו מדת העזות" ולכן אם היה לכלל ישראל יסורים בארצם לא היה פועל עליהם שיכנעו, כמו

¹ ואמרו בספרא (בחוקותי פרק ח' מו א) "ואבדתם בגוים: ר"ע אומר אלו עשרת שבטים שגלו למדי, אחרים אומרים "ואבדתם בגוים" אין אובדן אלא גולה, יכול אבדן ממש כשהוא אומר "ואכלה אתכם בארץ אויבכם" הרי אבדן ממש הא מה אם מקיים "ואבדתם בגוים" אין אבדן אלא גולה", והיינו שזהו סיום כל המצב של הגלות בלא מצב של הריגה שהתחיל ב"והבאתי מרדך..." ונוסיף ע"ז וכנגד כ"ז יש "ואכלה וגו'".

שבאמת רואים מכל היסורים שבאו עליהם בארצם שלא שבו, ורק כאשר הלכו בגולה אמרו חז"ל "גדולה הסרת הטבעת", ולזה הצריכו ליסורים לכפרה, ולגלות להכנעת הלב, כמו שנתבאר בס"ד.

ואחר שכלל ישראל יתכפרו ויתרצו אליו יתברך, אז יבא הישועה השלימה, שע"ז מסיים הפסוקים הנ"ל "וְאֵף גַּם זֹאת וְגו'".

תכלית גלות מצרים

וענין זה שורשו בגלות מצרים, כמו שידוע שכתבו כל הספרים שתכליתה היתה להכשיר כלל ישראל להיות עבדים להקב"ה, ע"י שישירש בהם מדת העבדות והכנעה.

אך יש עוד שלב בזה כאשר יתבאר ממה שרואים אצל יוצאי מצרים ודור המדבר.

תכלית ישוב כלל ישראל במדבר ודור המדבר ובאי הארץ

כתב הרמב"ם (מורה ח"ג פל"ב) בזה"ל "והוא שכבר בא בתורה כמו זה הענין בשוה והוא אומרו ולא נחם אלקים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא וגו' ויסב אלקים את העם דרך המדבר ים סוף וגו' (שמות יג יז-יח) וכמו שהסב אלוך אותם מן הדרך הישרה אשר היתה מכונת תחילה מפני יראת מה שלא היו גופותם יכולים לסבול לפי הטבע אל דרך אחרת עד שתגיע הכונה הראשונה... כי כמו שאין בטבע האדם שיגדל על מלאכת עבדות בחומר ובלבנים והדומה להם ואחר כן ירחץ ידיו לשעתו מלכלוכם וילחם עם ילידי הענק פתאום, כן אין בטבעו שיגדל על מינים רבים של העבודות ומעשים מורגלים שכבר נטו אליהם הנפשות עד ששבו כמושכל ראשון ויניחם כולם פתאום. וכמו שהיה מחכמת האלוך להסב אותם במדבר עד שילמדו גבורה כמו שנודע שההליכה במדבר ומעוט הנאות הגוף מרחיצה וסיכה וכיוצא בהם יולידו הגבורה והפכם יוליד רוח לב ונולדו גם כן אנשים שלא הרגילו בשפלות ועבדות וכו'" עכ"ל.

הנה כל דברי הרמב"ם כאן מאוד נחוצים, בתחילה הוא כותב "ולא נחם אלקים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא וגו' ויסב אלקים את העם דרך המדבר ים סוף וגו' (שמות יג יז-יח) וכמו שהסב אלוך אותם מן הדרך הישרה אשר היתה מכונת תחילה מפני יראת מה שלא היו גופותם יכולים לסבול לפי הטבע אל דרך אחרת עד שתגיע הכונה הראשונה" כוונתו שהקב"ה לא רצה להביא כלל ישראל מיד אל ארץ ישראל, כי ירא שלא יכלו לסבול להיות בני חורין בארצם, כי אחר כל אריכות השעבוד הקשה מאוד, אשר הטביע בלבם מדת העבדות באופן מבהיל מאוד, עד שחשש הקב"ה שיאמרו "אֶהְבֶּתִי אֶת אֲדֹנִי אֶת אִשְׁתִּי וְאֶת בְּנֵי לֹא אֶצְא חֶפְזִי" וכמו שבאמת היה פעם אחר פעם במדבר, ולכן הסיב הקב"ה אותם בדרך שלא יהיה קל להם לחזור למצרים.

ואח"כ הסביר הרמב"ם עצמו "כי כמו שאין בטבע האדם שיגדל על מלאכת עבדות בחומר ובלבנים והדומה להם, ואחר כן ירחץ ידיו לשעתו מלכלוכם וילחם עם ילידי הענק פתאום, כן אין בטבעו שיגדל על מינים רבים של העבודות ומעשים מורגלים שכבר נטו אליהם הנפשות עד ששבו כמושכל ראשון ויניחם כולם פתאום" היינו שא"א באופן טבעי שאחר שישתרש האדם במדת מסוימת כמו מדת העבדות עד אשר שנעשה אצלו "כמושכל ראשון" ואח"כ בזמן קצר "יניחם כולם פתאום".

ואח"כ הסביר מה שיועיל כעת אחר השתרשות מדת העבדות: ההליכה במדבר. "וכמו שהיה מחכמת האלוק להסב אותם במדבר עד שילמדו גבורה כמו שנודע שההליכה במדבר ומעוט הנאות הגוף מרחיצה וסיכה וכיוצא בהם יולידו הגבורה" והיינו שההליכה במדבר עם כל מעלותיה, עדיין היה קשה על טבע של בן אדם, והצריכו להתרגל למדת הגבורה, שהוא בעצם מדת בן חורין, דהיינו מדת העצמיות.

והרמב"ם (מורה ח"ג פכ"ב) הוסיף עוד להאיר את הענין הזה "וידוע שלולא טורחם ועמלם במדבר לא היו יכולים לכבוש את הארץ ולא להלחם ביושביה כי המנוחה תסיר הגבורה וצוק הפרנסה והעמל יתנו הגבורה והיא הטובה אשר באה בענין הזה באחריתו".

וכע"ז כתב האבן עזרא (שמות יד יג) בהסברו למה יראו כלל ישראל מהמצרים (אחר שכבר במצרים ראו את כל הנסים והנפלאות והגבורות!), ולמה מתו יוצאי מצרים במדבר, וז"ל "יש לתמוה, איך יירא מחנה גדול משש מאות אלף איש מן הרודפים אחריהם? ולמה לא ילחמו על נפשם ועל בניהם? התשובה: כי המצרים היו אדונים לישראל, וזה הדור היוצא ממצרים למד מנעוריו לסבול עול מצרים, ונפשו שפלה, ואיך יוכל להלחם עם אדניו?! והיו ישראל נרפים ולא היו מלומדי מלחמה. הלא תראה, כי עמלק בא בעם מעט, ולולי תפילת משה היה חולש ישראל. והשם לבדו, כי הוא עושה גדולות, לו נתכנו עלילות, שמתו כל העם היוצא ממצרים הזכרים, אין בהם כח להלחם בכנענים, עד שקם דור המדבר, שלא ראו גלות, והיתה להם נפש גבוהה, כאשר הזכרתי בדברי משה בפרשת ואלה שמות (לעיל ב ג)² וכל הספרים העתיקו דברי האבן עזרא הללו והשתמשו בו לכמה וכמה יסודות, ואנו הלכנו בזה כלקוטי בתר לקוטי, ולאסוף מה שהובא בספרים רבים מראה מקומות חשובים לענייננו.

וכן כתב רבינו יצחק קארו (דודו של הבית יוסף, בספרו תולדות יצחק פר' בשלח) בענין מה שיראו קודם קריעת ים סוף וז"ל "וא"ת איך יראו ששים רבוא ממועטים, תשובה היו עבדים ונפשם שפלה ולא מלומדי מלחמה ואיך ילחמו עם אדוניהם".

וכן כתב הספורנו על הפסוק "וחמושים עלו בני ישראל" (שמות י"ג ח) וז"ל "וכל זה הוצרך לעשות אע"פ שהיו מזויינים, כי עם כלי זינם, לא היה להם אומץ לב להלחם במצרים ולהמלט כי לא ניסו באלה".

ועוד הוסיף הפליא האבן עזרא ביסוד זה בנוגע למה גדל משה בבית פרעה וז"ל (שמות ב' ג) "ומחשבות ה' עמקו ומי יוכל לעמוד בסודו ולו לבד נתכנו עלילות, אולי סבב השם זה שיגדל משה בבית המלכות להיות נפשו על המדרגה העליונה בדרך הלימוד והרגילות, ולא תהיה שפלה ורגילה בבית עבדים. הלא תראה שהרג את המצרי בעבור שעשה חמס, והושיע בנות מדין מהרועים בעבור שהיו עושים חמס להשקות צאנן מהמים שדלו..."³.

ועד"ז איתא בדברי האברבנאל בפירושה של פרשה נסמכו שלשת הסיפורים (א) הריגת המצרי, (ב) מריבת דתן ואבירם, (ג) בנות מדין, כ"ז אחרי סיפור גדולת משה בבית פרעה, וכתב שכ"ז לא מפני שהיו רצופים בזמן אחד

² הרב אליהו דיסקין מסביר את כוונת האבן עזרא, שלאחר חטא המרגלים הוצרכו לכבוש את הארץ בדרך הטבע, ואז מי שיצא ממצרים לא ראוי לכבוש, אבל לולא החטא היה כובשים בנס ולא היתה כזאת בעיה, שוב מצאתי שכבר כתב כן בספר ערך שי (פר' מסעי, ד"ה א"י עפימ"ש ראב"ע). ועי' בפירוש הטור כאן מה שהשיג על דברי האב"ע הללו.

³ ובספר דעת חכמה ומוסר (ח"ג דף 18) "ומי לנו גדול מבעל האבן עזרא בעצמו אשר הרמב"ם ז"ל באגרת המוסר לבנו רבי אברהם ז"ל כותב ומתבטא עליו בזה הלשון כי הוא היה כמו אברהם אבינו עליו השלום בדורו וכו' החכם הזה הנזכר לא היה מתפחד משום אדם ולא היה נושא פנים לשום בריה, ראו מי מעיד כאן והנה ידוע די הרבה אודות עניותו ודחקו הגדולים של האב"ע ז"ל והוא גם בבית המלכות לא נתגדל ומלבד זה גם לא כל אדם מוכשר להמצא בבית מלכות ולא יפסד" עי"ש עוד דברים נפלאים מאוד בהאי עניינא.

אלא להודיע מעלת משה ושלמותו, הוא נתגלה ראשונה בבית פרעה כדי שילמד טכסיסי המלוכה ודרכי ההנהגה והמלכות ושיאמץ לבבו ויגדל את רוחו שנמשך לו מזה היותו אמיץ בגבורים לא ישוב מפני כל, והבט אל עמל לא יוכל, לא במצרים, וגם לא במדין שהיה גר ובורח, ולמדנו מזה שמשה היה בטבעו ותכונותיו צדיק וישר וגדול הלב והן המצוות הראויות אל נביא והמכינות אל הנבואה באמת.

וכן כתב הרלב"ג (שמות ב' תועלת השני) "השני הוא בדעות, והוא להודיע עוצם השגחת ה' יתעלה במושגחים ממנו שהוא סיבב שתמצאהו בת פרעה ותחמול עליו להצילו והיה זה סבה אל שגדל בבית פרעה... ועוד כי מפני זה היתה לו נפש גבוהה כי לא גדל בשפלות ובעבדות כמו הענין בשאר אחיו והיה מפני זה יותר נכון להיות מתגבר כנגד פרעה להוציא בני ישראל מארצו הנה הרע שחשב פרעה לעשות כדי שלא ימצא שם בן לישראל מושיע אותם שם אותו השם יתברך כלי אל המצאותו".

ועד"ז כתב המהר"ל "ויגדל משה ויצא אל אחיו (שמות יא) דרשו ז"ל (תנחומא ישן וארא יז) "מהו ויגדל ויגדל ב' פעמים, אלא הראשון לקומה השני לגדולה ומהו הגדולה ויצא אל אחיו פירוש כי ויגדל השני נכתב שהיה לבוש בו נפש גדולה משום כך היה יוצא לראות בסבלות אחיו שאילו לא היה בו נפש גדולה לא היה מקפיד על שיעבוד אחיו כי מי שיש בו מן השפלות אינו מקפיד בזה וזה ממעלת הנפש".

ובספר אגרת ישרים הביא מחומש אזניים לתורה (שמות ב' י"א) "וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו שהיה מאחיו וכו', ומה שלא עמד איש לעזרתו כי נשתקעו בעבדות ומפני הגלות והשעבוד נעשו למוגי לב ורק משה שלא טעם טעם גלות עמד בפני הנוגש המענה והמכה".

ועל דרך זו מצינו במשך כל ימיהם במדבר, שהיו מתלוננים, שהיה טוב להם להיות במצרים, ועד כדאי כך נשתרש ענין זה בלבם, עד שכתב המשך חכמה עה"פ "כי חזק הוא ממנו" (במדבר יג לא) שזה היה יסוד המכשול בחטא המרגלים, וז"ל יתכן כי אמרו כי דרך האיש המגודל בשפלות הרוח ובהכנעה בעבדות פרך כי לא תתרום נפשו להלחם בגוי אחר וכ"ש בגוי איתן ואמיץ (אם לא בהשגחה נפלאה) ויעוי' דברי ראב"ע על פסוק "ולא נחם", לכן אמרו כי מלחמות עצומות כאלה בל יאות לדורנו רק לבנינו שיהיו מגודלים בלא שפלות ועבדות, לכן אמרו "כי חזק הוא ממנו" ולא מבינו".⁴

היוצא לנו מכל זה שהיו שני שלבים בגלות מצרים והיציאה ממנה אל המדבר, בראשון הקב"ה הרגיל כלל ישראל לעבדות, ואח"כ הרגילים להיות בני חורין.

ההכנה לחירות האמיתית

והנה כמו בדור יוצאי מצרים כן הוא בגלות הארוכה שאנו בה מעת שגלינו מארצינו הקדושה, שהקב"ה הגלה אותנו בין האומות כדי שנכניע לבנו אליו כמו שנתבאר לעיל מפר' בחוקותי, וכמו שכשיצאנו ממצרים הרגיל הקב"ה אותנו במדת החירות, כן נוהג עמנו הקב"ה אחר הגלות הארוכה הזו.

⁴ וכבר כתב הרמב"ן שמה שטענו המרגלים היה אמת, ורק חסרון באמונה היה להם שאעפ"כ היה להם להאמין שביד הקב"ה להושיעם, וז"ל הרמב"ן (במדבר י"ג ל') "והנה בכל זה אמרו אמת והשיבו על מה שנצטוו, והיה להם לאמר שהעם היושב עליה עז והערים בצורות, כי יש להם להשיב אמרי אמת לשולחם, כי כן צוה אותם... אבל היה רשעים במלת "אפס" שהיא מורה על דבר אפס ונמנע מן האדם שאי אפשר בשום ענין".

וענין זה התחיל מ"האמנציפציה", אחד המאורעות הגדולים בהיסטוריה החדשה שהיתה המהפכה הצרפתית בשנת התקמ"ט (1789 למס') שהכריזה שכל בני האדם שווים בזכויותיהם, אשר כל הכוונה משמים היתה לעזור לכלל ישראל לעבוד את ה' מתוך חירות, אך תחת הכוונה המקורית ראו רשעי ישראל, הרימו ראש והתערבו בגוים.

ובספר מכתב מאלהו (ח"ד 124-125) כתב בזה"ל "אנו משתוממים על החורבן הנורא שפקדנו בדורנו ואנו שואלים לעצמנו על מה עשה ה' ככה מה חרי האף הגדול הזה אבל נתבונן נא כל התקופה שקדמה לחורבן היתה זמן הקלת שעבוד הגלות מעל עם ישראל עוד לפני מאה וחמשים שנה היה כלל ישראל כמנודים ומתועבים בין יושבי תבל, ורק בדורות האחרונים התחילו הגוים להקל עולינו, ולהתחיל להשוות את זכויותינו ודינינו למצבם הם, וכך התחילה תקופת "האמנציפציה". ובשנים האחרונות כבר התחילו לדבר אודות ארץ ישראל ועל אפשרות נתינתה לנו למקום מושב ומנוחה אותם הגוים אשר מלפנים היינו אצלם ללעג ובזו ונחשבנו בעיניהם כפחותים שבפחותים והרי גם אצלם ארץ ישראל היא ארץ קדושה ועם כל זאת נתן ה' בלבם לחשוב שיתנוה לנו.

ברור הוא שתקופת האמנציפציה היתה מזומנת מאת הבו"ת לשמש לנו הכנה לביאת המשיח ולצורך זה הוקל עול הגלות מעלינו, כי ההכנה לימות המשיח דורשת מאתנו עבודה רוחנית רבה כדי להגיע למדרגת הגאולה, ומצב של צרות תכופות והשפלות תדיריות אינו מסוגל להשגת דחף העליה הנדרש נמצא שההארה החדשה הזאת וההקלה במצבנו באו כדי שנשתמש בהן לצורכי הקדושה. וכיון שהפכנו את המטרה ובמקום להכיר את הרמז מלמעלה להתכונן לגאולה מתוך שמחה והרחבת הדעת השתמשנו במצב החדש להתערב בגוים וללמוד ממעשיהם הרי ארבה לנו הסכנה הידועה של הכנה לקדושה שאינה באה אל תכליתה כמו שביארנו לעיל" עכ"ל המכתב מאלהו.

והגם שבתחילה לא היתה טובה לכלל ישראל והרבה נצטערו מזה, כאשר כבר הארכנו בס"ד בכל זה במקום אחר, אך רצון ה' מוכרח להתקיים, ולכן מאוחר יותר התחיל הענין להתפתח לטובה. וענין זה התחיל בזמן שהחרדים לדבר ה' עשו הפרדה ביניהם לבין רשעי ישראל, כאשר מצאתי מציאה נפלאה מבעל "מחנה חיים" ראש הלוחמים כנגד המשכילים, ועושה ההפרדה ביניהם לבין קהל היראים בספרו "דרשות תורת חסד (דרוש קטז)" בדרשה שהכותרת "ב"ה דרשה כאשר ניתן חירות להיהודים החרדים ה'", דהיינו כאשר זכו לבסס ע"פ חוק קהילה נפרדת לגמרי לקהל היראים, וזאת היתה הפעם הראשון שהיתה לקהל ירא השם זכות "שוויון זכויות" לעצמם לעבוד את ה' מאת אשר הלכו בגולה, שלא תחת הערב רב וזרע של עמלק.

ובסוף הדרוש דרש בזה"ל "השמחים עלי גיל כאשר הורם קרנם בכבוד שבני שוממה אשר היו כעבדים עלי ארץ בלי נחלה וירושה בשדה וכרם כדת גר בארץ נכרי' וכארח נטה ללון אשר יחסה בצל איש אחר כי לא הי' להם חירות ליקח בית בכל הון ועושר הוא אשר שברו האויבים לשלוט ביהודים כרצונם ליתן להם עוד עול קשה על צווארם ונהפוך הוא שחבלים נפלו להם בנעימים שנכתב ונחתם בטבעת המלך שבני שוממה יהי' כבני בעולה חפשי מעול עבדות ונחשבו לבני חורין ליקח שדה וכרם בית והון איש ואיש כפי רצונו ואין אונס עוד לעשות גבול לבני ישראל נעשה יום הבשורה לשמחה ולששון ברבות צדיקים ישמח העם וכל פה מלא שחוק ורנה".

ואח"כ האריך בדרוש ובסוף כתב "וזה הכוונה בחידות חז"ל (מ"ת דברים) ד"א ישושים מדבר וציה מפני מה כתוב כך ללמדך שבשעה שהקב"ה מגלה שכינתו על ישראל אינו נגלה עליהם כאחת מפני שאין יכולין לעמוד באותה

טובה בפעם אחת, וצא ולמד מיוסף. הכוונה כי גאולה טוב במדרגה אחר מדרגה להיות כסולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, שיעלה האדם מעלה אחר מעלה, כי אז מעט מעט יוחלף טבע העבדות לטבע בן חורין, ולא ישמן ויבעט, וגם לא יהי' עליו קנאה ושנאה, ולא יהי' למכשול ולפוקה כמו (משלי ד יח) "ואורח צדיקים כאור נגה הולך ואור עד נכון היום", וכמו שהי' אצל מרדכי מתחילה יושב בשער המלך, ואח"כ רכב על סוס המלך, ואחר כך קבל טבעת המלך, ולבסוף נפל פחדו על כל העמים משנה למלך, ואמרו במדרש (שוח"ט תהלים כב) "למנצח על אילת השחר מה השחר קמעה קמעה כך גאולתן של ישראל", וע"ז רמזו חז"ל (שוח"ט משלי יט) "משיח שמו צמח שנא' הנה איש צמח שמו" הכוונה כדרך הצמיחה מעט מעט כן תהי' הגאולה, וזה שקול ה' לא בא ברעש ולא באש ולא ברוח רק בקול דממה דקה שלא ירעיש פני תבל שאז הקנאה והשנאה מוציא את האדם מן העולם כמאמר חז"ל (ברכות מג:) "פסיעה גסה נוטלת אחת מחמש מאות ממאור עיניו של אדם" כי הצלחה פתאומית מעוות עינים, כך חכמה בלב מלך בו"ד שלא לבוא בגונדא דאשווא אלא בשתיקה (כאשר האריך שם בגמ' ברכות נח.) אשר פועל בסתר בחכמתו ותבונתו, והוא המלך אשר ברך עליו רב ששת, כי רק לאט לאט יגיע האדם לכבוד ולגדולה. וזה חידות חז"ל (ילקוט ישעי' רמז תעב) עתידה ירושלם להיות עולה רמה ועולה רמה עד שמגיעת לכסא הכבוד, ואומר להקב"ה צר לי המקום גשה לי ואשבה, הכוונה מעט מעט יעלה עד שיהי' הגאולה וכסא כבוד לה' כדכתוב "צר לי המקום גשה לי ואשבה", כצאת השמש בגבורתו שמפלת רשעים יהי' ברגע אחת אבל גדולת הצדיקים רק כמו השמש ביציאתו והבן", והיינו שהוא הבין שמאת אותו זמן התחיל עבדי ה' לעבוד את ה' בלא עול מלכות ובלא עול אנשי רשע, שכל תכליתה כאוותם נפשם להתרומם לעבוד את ה' כראו.

ובנוגע זמנינו, מצינו בדברי הגר"א וויינטרויב זצ"ל שכתב בזה"ל "חיים אנו בתקופה שהגדירה חז"ל בשם עקבתא דמשיחא פי' המילות הוא שהיא תקופת המעבר בין כל הגלות לתקופת אחרית הימים... אמנם העיסוק בשמים להוציאנו משעבוד מלכיות וכו' מכניס להתקופה רגשי עצמאות כי עצם היציאה מהשעבוד היא החזרת קניית העצמאות, רגש זה שופע לתוך התקופה לקנות את העצמאות, ובהיות שהכל בערבוביא על כן כשהוא מגיע אל גבול הנפשות יכול הוא להופיע בשני גיוונים, א) בציור של פיתוח היכולת הפנימי לשגשג ולהרקייע שחקים כי אמנם זהו הפוטנציאלי שנמצא בנפש האדם ולעלות דרגות רמות בעזרתו ית"ש זהו כשנקלט בקדושה. ב) שמופיע במקום שנאחז בו הרע במידות או בהשקפות אז הוא מצמיח רק קוץ ודרדר יערף כמטר לקחי וכשמגיע למקומות השפלות ממש אז מתפרץ בהכרזת עצמאות שכל כולה מרידה אני ואפסי עוד. מהופעת רגשי עצמאות אי אפשר להשתחרר רק צריכים להבינה ולכוונה לכיוון הישר" (הסכמה לספר כבוד חכמים לרבי מיכאל בוש שליט"א).

השפעת ארץ ישראל על תכונת החירות שלנו

וכ"ז כשהיה עדיין כלל ישראל בגולה אך כאשר התחילו לבא לא"י נתוספה עוד מעלה בענין החירות והגאווה דקדושה, ונעתיק דברי הגר"י עמדין זצ"ל בזה (לחם שמים אבות פ"ה) על המשנה "יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר וכו' יה"ר שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך", "ותמוה מה ענין בקשה זו שהיא תחינה ותפלה במשנה של אבות שעיקרה היא ללמד מידות טובות והנהגות ישרות ולא מצינו דוגמתו בכל מסכת זו, כן לכאורה אין לה קשר וענין למה שקודם ומה טיבה כאן".

וביאר הגר"י עמדין זצ"ל "ואחזה אנוכי אשית לבי שחוזר לענין שלמעלה שצוה מתחלה להיות עז כנמר וכו' ועכשיו בגלותינו בטל ממנו העוז והעצמה וניטל הלב ואמצו, כי "המקום גורם", כן איש נודד ממקומו הגולה לבו בל עמו. וכדאיתא גבי סבי דבי אתונה "חזי דמיענו אייתי מעפרייהו שדי עלייהו אקשו לאפי מלכא" (בכורות ט.).

הנה שארץ נכריה מכנעת לב האדם אף אם הוא אמיץ לבו בגבורים. וכן במשל הדיוט "כלבא בלא אתריה שב שני לא נבח" (עי' ערובין ס"א), וארץ מולדתו של אדם חוזרת ומקנה לו מדת העזות, וכן מצינו ברמי בר תמרי "אי הוית באתרי הוינא מחוינא לך חורפא" (חולין ק').

לכן בקש יה"ר שתבנה עירך כו' ותשוב לנו מדת עזות הנצרכת בשלימות אך יש לחוש פן יצא שכרה בהפסדה שקרוב להפסד במידה זו מחמת שמוכנים יותר לחטוא מתוך העזות כמו שאירע בהיות ישראל על אדמתם מלפנים שמרוב טובה בעטו והיתה להם העזות לאבן נוגף ולצור מכשול להעיז פניהם כלפי מעלה לזה אמר אחריו ותן חלקנו בתורתך ר"ל הרי בראת תורה תבלין להתיש כח העזות לשבור לבם ולהכניע כמ"ש חז"ל לביצה כ"ה לא ניתנה תורה לישראל אלא מפני שהם עזים שאלמלא כן אין אומה ולשון יכולה לעמוד בפניהם ע"כ כשתתן חלקנו בתורתך כבר אנו נשמרים מרעת מדת העזות הנמצאות ביותר בארץ ישראל ולא נשתמש בה עוד כי אם לעשות רצונך ובזה האופן נשיג התועלת המבוקש ונמלט מרעתך".

ומתאים להעתיק כאן דברים חוצבים להבות אש מכ"ק אדמו"ר צאנז קלויזנבורג זצ"ל במעמד הגדול לרגל מלאת חמש שנים לחנוכת קרית צאנז בנתניה, ר"ח אדר ב' תשכ"ב, וז"ל "אנו עדיין רגילים משנים קדמוניות כאשר ישבנו בארצות אויבינו בקרב הגוים האנטישמיים להיות נחבאים אל הכלים ולהצניע את עצמנו בחורים ובסדקים. בימים ההם היו מקומות שאשר יהודי ביקש להניח תפילין או לאכול כשר, היה מסתתר במקום שאין רואים אותו, מחשש שמא הגוי יראה אותו, וכך הלכו היהודים כפופי ראש ושחוחי קומה בפני הגוי. אולם כאשר עזרנו רחמי ה' שאנו נמצאים היום בא"י צריך כל יהודי לדעת שכאן יכולים לזקוף את קומתינו, ולשמור את התורה הקדושה בראש מורם ובגבהות הלב בדרכי הקדושה.

בנים יקרים וחביבים! זקפו את קומתכם ושאז ראשכם למעלה! העתיד הוא לכם ולנו, דידן נצח! כל ילד יהודי וכל בת ישראל צריכים להתהלך בראש זקוף, בידיעה שהוא צועד בדרך האמת אשר ידה על העליונה בכל העולם (והאדמו"ר ממשיך באריכות נפלאה בכל הפרטים בעבודת השי"ת שיש לנו להרים ראש וא"א להעתיק הכל מפני האריכות).

עיקר הצרה שלנו הוא הפחדנות והיאוש שהתרגלנו מהאומות לפחד מכל גוי קטן. כך הוטבע בנו בטבע שגם בבואנו ארצה יש מאתנו שבראותם "גויהוד" (כלומר ישראל הנוהג כגוי) אשר מראהו דומה לגוי מבטן ומלידה, הוא מטיל פחדו עליהם ונחשבים בעיני עצמם כחגבים וכאילו תלויים בחסדו ח"ו. לכן אנו צריכים לעורר ולהגיד בפה מלא, שיידעו כל ישראל שהם באו לארצם ונחלתם, לביתם אשר הוא מורשה לנו מאבות אבותינו ואשר היא הנחילנו, וכאן לא נירא ולא נפחד משום צר ומססין ומקטרג, כי הכל הבל הבלים המה!" (ועוד האריך האדמו"ר בענין זה ע"ש).

נתבאר הענין שנתוסף בעצם הענין הטבעי כאשר חוזר העם אל ארצו, אך כלל ישראל כאשר חוזרים אל ארצו נתוסיף על עצם עוד סגולה נפלאה, והוא קדושת הארץ, ואפי' יעקב אבינו היה ירא מעשיו בעבור זכות ישוב הארץ כדאי' בחז"ל, ולכן ישיבה זאת בארץ יש לה נוסף על הבטחון הטבעי שמתלווה אליה כאשר נתבאר, עוד בטחון שלא כדרך הטבע מחמת סגולת הארץ, וכבר הארכנו בזה בס"ד בספרינו "קונטרס בארץ החיים", ונעתיק מעט ממה שאספנו שם.

כתב בספר "מכתב מאליהו" (ח"ג) וז"ל "והננו רואים עוד דבר פלא, בא"י בוטחים בנסים, שנוכל לעמוד לעמוד אפילו נגד ריבוי שונאינו, ואפילו כאלה שלא זכו לאור האמונה, והמה תועים בדעות, א"כ בטחון זה מנין, אלא שזו מברכת הארץ אשר ברכה ה'".

והגר"ש וולבה זצ"ל כתב "בדרך הטבע אין שום אפשרות להחזיק בה מעמד נגד ים של שונאים בנפש, ואין גם שום ספק כי כל דיירי הארץ אף כשיהיו פורקי עול מצוות, אמונה עמוקה וחזקה מקננת בהם באלקי הארץ, בל יעזבם בידי אויבינו המרובים, כי לולא אמונה כזאת לא תתכן עקשנות כזאת של התבססות בארץ הקודש" (עלי שור ח"א עמ' רפו רפ"ז).

והגר"ר מרדכי גיפטר זצ"ל בספר "מילי דאגרת" שענין הבטחון הוא סגולה מסגולות שבארץ ישראל וז"ל "ורואים בחוש שהיהודי שהתרחק מהמקור מתמלא פחד מכל צל עובר, שבור ורצוץ הוא בנפשו פנימה. ואם בארץ ישראל רואים אנו גבורה וגאון אף באלה הרחוקים מן המקור, אין זאת אלא מפני שזו היא סגולתה של קדושת הארץ, מקום אשר בחר בה ה', וההתקשרות אליה ג"כ יש בה הרבה מעלות טובות אף למי שלא יבין סוד הדברים".

ואחר כל זה נראה לבאר מה שכתוב "ולא נחם אלקים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא וגו' ויסב אלקים את העם דרך המדבר ים סוף וגו'" (שמות יג יז-יח) ונתבאר מדברי הראשונים שהקב"ה לא הביאם דרך ארץ פלשתים מכיון שלא היה רגילין בחירות ובמלחמה, ומעשה זה היה המעשה הראשון אחר יציאת מצרים. ונראה שזהו מה שכתוב מיד "ויסב אלקים את העם דרך המדבר" ודרשו חז"ל מזה שהקב"ה הסיב אותם בדרך חירות במדבר, וזאת שמיד התחיל הקב"ה להרגילם במדת החירות ולישב כבני חורין, ועפ"ז תקנו חז"ל הסיבה בליל סדר!, והיינו שאנו צריכים להשריש בלבנו מדת הגאווה של בן חורין לעבוד את ה' כראוי וכיאו לכבוד שמים.

ונסיים עם הכתוב "וימירו את כבודם בתבנית שור אכל עשב" (תהלים קו כ') עומק הנקודה כאן הוא שצריך להתקבל על לב האדם לא רק להאמין בהקב"ה, ובהשגחתו, ולהיות מנוחת הנפש עליו, ולהבין גודל אהבתו אלינו, ויכולתו, אשר כל זה בכלל יסודות מדת הבטחון.

אך כל זה אינו די, אלא צריך שיהא האדם בטחונו באלקים באופן שהקב"ה הוא כבודו, צריך שיהיה מה שהוא מובטח מהקב"ה להנהיג אותו לטובתו ובהשגחתו התמידית שיהיה זה הגאווה וההתפארות שלו, צריכה האמונה בהקב"ה להביא אל האדם ל"ויגבה לבו".